

Jolanta Brzykcy

Uniwersytet Mikołaja Kopernika

**W CIENIU MISTRZA.
RECEPCJA TWÓRCZOŚCI GALINY KUZNIECOWEJ
W ROSJI I W POLSCE**

In the Shadow of the Master.

The Reception of Galina Kuznetsova Writings in Russia and Poland

ABSTRACT: The article is about Galina Kuznetsova – a Russian writer, poetess and memorialist. She belongs to a younger generation “the first wave” of Russian emigration. Her place in Russian literature of the 20th century, her image in the study of literature and in popular culture and receive of her writings are been determined by several years’ affair with Ivan Bunin. Kuznetsova is perceived as Bunin’s last love, as his muse and as his student, of course. Her best-known item is *The Grasse Diary*. It contains her account of those years with Bunin in Grasse. In the article they were discussed the indications of exclusionary and tendentious perception of Kuznetsova’s writings in Russia and Poland.

KEYWORDS: Galina Kuznetsova, Ivan Bunin, Russian émigré literature, literary legend

Galina Kuzniecowa (1900–1978) to rosyjska poetka, pisarka i memuarystka, przedstawicielka „pierwszej fali” emigracji rosyjskiej, autorka kilkunastu opowiadań i kilkudziesięciu wierszy. Jej twórczość w Związku Radzieckim była niemalże zupełnie niedostępna rosyjskim czytelnikom, wyjątek stanowiły fragmenty *Dziennika z Grasse* (*Грасский дневник*, 1967), zamieszczone w poświęconym Iwanowi Buninowi tomie z serii „Литературное наследство”¹. Odkryto ją w Rosji po roku 1991, w ramach zachodzącego pod koniec XX wieku procesu rewindykacji rosyjskiej literatury emigracyjnej. W ciągu ostatniego ćwierćwiecza utwory Ku-

---

¹ Г.Н. Кузнецова, *Из «Грасского дневника»*, [w:] *Литературное наследство*, том 84, кн. 2, Москва 1973, s. 251–299.

znicowej ukazały się w Rosji parokrotnie w rozmaitych wydaniach², nazwisko pisarki pojawiało się w słownikach biobibliograficznych rosyjskiej emigracji³. Inicjatywom edytorskim towarzyszyły nieliczne prace o charakterze naukowym⁴ bądź popularnonaukowym⁵. Można zatem stwierdzić, że twórczość rosyjskiej poetki i pisarki została wydobyta z zapomnienia i jest dostępna dla zainteresowanego nią czytelnika, przede wszystkim w Rosji, ale także w Polsce⁶.

Dokładne zapoznanie się z dostępnymi utworami pisarki i pracami na jej temat prowadzi jednak do nieodpartego wrażenia, że wizerunek Kuzniecovej, jaki się z nich wyłania, jest jednostronny, silnie zdeterminowany przez kilkuletni romans

² Г.Н. Кузнецова, *Грасский дневник. Рассказы. Оливковый сад*, Москва 1995; eadem, *Грасский дневник*, Москва 2001; *Мы. Женская проза русской эмиграции*, сост. О.Р. Демидова, Санкт Петербург 2003; *Бунин и Кузнецова. Искусство невозможного: дневники, письма*, сост. О. Михайлов, Москва 2006; Г.Н. Кузнецова, *Пролог*, Санкт Петербург 2007; eadem, *Грасский дневник*, сост., вступительная статья, комментарии О.Р. Демидовой, Санкт Петербург 2009. Nieliczne wiersze Kuzniecovej weszły ponadto w skład antologii: *Литература русского зарубежья: Антология*, Москва 1991; *Вернуться в Россию стихами... 200 поэтов эмиграции*, сост. В. Крейд, Москва 1995; *«Мы жили тогда на планете другой...»*. Антология поэзии русского зарубежья. 1920–1940 в 4-х книгах, сост. Е.В. Витковский, Москва 1997. Opublikowano także listy pisarki do N.P. Smirnowa w: «Российский литературоведческий журнал» 1993, nr 2.

³ Zob. biogramy pisarki w: *Литературная энциклопедия русского зарубежья 1918–1940*, Москва 1997; *Русские в Северной Америке*, Хэмден-Сан-Франциско-Санкт Петербург 2005; *Русская литература XX века: прозаики, поэты, драматурги. Био-библиографический словарь в трех томах*, ред. Н.Н. Скатов, Москва 2005; *Российское зарубежье во Франции 1919–2000*, Москва 2008.

⁴ А.К. Бабореко, *Галина Кузнецова*, [w:] Г.Н. Кузнецова, *Грасский дневник. Рассказы. Оливковый сад...*; О.Р. Демидова, «Эмигрантские дочери» и литературный канон русского зарубежья, [w:] *Пол. Гендер. Культура*, Москва 2000, t. II, s. 205–219.

⁵ М. Духанина, «Монастырь муз». К истории творческих и личных взаимоотношений Г.Н. Кузнецовой, И.А. Бунина, Л.Ф. Зурова, В.Н. Муромцевой-Буниной, М.А. Степун, «Вестник Online», nr 12, 12 июня 2002, [w:] <http://www.vestnik.com/issues/2002/0612/win/dukhanina.htm> (06.10.2015); С. Макаренко, *Галина Кузнецова: «Грасская Лаура» или жизнь вечно ведомой*, [w:] <http://www.peoples.ru/family/mistress/kuznetsova/> (06.10.2015).

⁶ W Polsce wiersze Kuzniecovej ukazały się w zbiorze *Poetycka Atlantyda. Antologia liryki kobiecej „pierwszej fali” rosyjskiej emigracji*, wstęp i opracowanie I.A. Ndiaye, Olsztyn 2006, natomiast fragmenty *Dziennika z Grasse* w tomie *Iwan Bunin. Wciąż smutno wierzę w swoje szczęście...*, red. I. A. Ndiaye, G. Ojcewicz, Olsztyn 2013. Opublikowano jak dotąd dwa artykuły o Kuzniecovej: О.Р. Демидова, *Писательницы русской эмиграции: дважды Друзие*, [w:] *Кобиета и/яко inny. Mit i figury kobiecości w literaturze i kulturze rosyjskiej XX–XXI w.*, red. M. Cymborska-Leboda, A. Gozdek, Lublin 2008, s. 315–329; A. Woźniak, *В тени мужчины? Творчество женщин-авторов и эмигрантский опыт*, [w:] *Міędzy tradycją i nowoczesnością. Tożsamość kobiety w przestrzeni domu, w historii, kulturze i na drogach emancypacji*, red. W. Laszczak, D. Ambroziak, B. Pudełko, K. Wysoczańska-Pająk, Opole 2014, s. 25–37. W USA ukazało się angielskie tłumaczenie *Dziennika*: G. Kuznetsova, *The Grass Diary*, [w:] *The Bitter Air of Exile: Russian Writers in the West. 1922–1972*, ed. by S. Karlinsky, A. Appel Jr., Berkeley 1977, s. 343–368. O Kuzniecovej pisała w Stanach Zjednoczonych Temira Pachmuss, *Five Women Poets in Early Russian Emigré Literature*, “Записки русской академической группы в США» 1985, nr 18, s. 187–200.

poetki z Buninem. Nie będzie także przesadą stwierdzenie, że swoją obecność w dziejach dwudziestowiecznej literatury rosyjskiej Kuzniecowa zawdzięcza nie tyle własnej aktywności literackiej, ile związkowi z pierwszym rosyjskim laureatem literackiej nagrody Nobla. Romans początkującej, niespełna trzydziestoletniej poetki ze starszym o trzydzieści lat koryfeuszem rosyjskiej literatury, w dodatku od wielu lat żonatym, rozpoczął się w 1927 roku, zakończył zaś po sześciu latach, gdy Kuzniecowa porzuciła pisarza i związała się z Margaritą Stiepun, siostrą słynnego filozofa. Mimo rozstania Kuzniecowa do 1942 roku mieszkała z przerwami, wspólnie ze swoją nową partnerką, w wili Buninów. Związek z autorem *Życia Arseniewa* stał się w środowisku literackim rosyjskiej diaspory skandalem i wpłynął na dwuznaczną pozycję Kuzniecovej w kręgach towarzyskich. Dwuznaczność ta wynikała z oczywistej sprzeczności pomiędzy prawdziwym i będącym tajemnicą poliszynelem charakterem relacji łączących oboje twórców, a oficjalnym, forsowanym przez Bunina, statusem Kuzniecovej jako „uczennicy”, „protegowanej”, „osobistej sekretarki” wielkiego poety oraz jego „adoptowanej córki”. Konsekwencje romansu okazały się jednak znacznie poważniejsze, niż Kuzniecowa mogła przypuszczać. Wywarł on znaczący wpływ nie tylko na życie prywatne poetki, ale także na jej dorobek literacki oraz na miejsce w literaturze rosyjskiej. Kuzniecowa była i nadal jest postrzegana głównie przez pryzmat swojego związku z Buninem.

Dowody na swoiste zepchnięcie pisarki do rangi ozdoby znamienitego mistrza odnaleźć można we wspomnieniach emigrantów rosyjskich „pierwszej fali”. Kuzniecowa pojawia się w nich z rzadka, na ogół *a propos* wspomnień o Buninie, jako jego niesamodzielna towarzyszka, znajdująca się w jego cieniu. Wyrazem takiego statusu jest różnica w portretach literackich jej i Bunina. O ile portrety autora *Porażenia słonecznego* były budowane w dużym stopniu z jego poglądów literackich i kontrowersyjnych wypowiedzi pod adresem innych twórców, o tyle opisując Kuzniecową autorzy wspomnień pomijali kwestie literackie i skupiali się na jej urodzie, młodości, uroku osobistym oraz innych, równie mało istotnych aspektach. Nina Berberowa w swojej autobiografii *Podkreślenia moje* (*Крысуб моё*, 1969) poświęciła Buninowi kilkanaście stron, wplatając we wspomnienia cytaty z jego listów. Opis Kuzniecovej natomiast składa się z kilku zaledwie zdań:

Zobaczyłam ją tego wieczoru po raz pierwszy [...], jej fiolkowe oczy [...], bardzo kobiecą sylwetkę, dziecinne dłonie – i usłyszałam, jak mówi, lekko się jękając, co przydawało jej jeszcze bezbronności i uroku. Dedykacji Bunina na książce nie zrozumiała (nazwał ją „Rikki-tikki-tavi”) i zapytała Chodasiewicza, co to znaczy. Chodasiewicz powiedział: „To z Kiplinga, tam był taki śliczny zwierzak, który zabija węże”. Wydawała mi się wówczas porcelanowa (siebie, z przykrością uważałam za istotę z żeliwa). W rok później mieszkała już w domu Bunina. Szczególnie

wdzięczna była latem: w lekkich letnich sukienkach, niebieskich i białych, na canneńskim wybrzeżu albo na tarasie domu w Grasse⁷.

Berberowa wspomniała także wizytę Bunina i Kuzniecovej, którzy odwiedzili ją w Paryżu:

W 1932 roku, kiedy mieszkałam sama na piątym piętrze bez windy w hotelu przy bulwarze La-Tour Mauburg, oboje wpadli do mnie pewnego wieczoru i wtedy on powiedział do niej:

– Ty byś tak nie potrafiła. Ty nie potrafisz żyć sama. Nie, ty beze mnie nie możesz żyć.

– Ona odpowiedziała cicho: „Tak, nie mogłabym”.

Było jednak w jej oczach coś, co temu zaprzeczało⁸.

Określenie Kuzniecovej mianem „porcelanowej”, a więc delikatnej, kruchej, dedykacja Bunina i fakt, że pisarka nie potrafiła samodzielnie jej rozszyfrować, wreszcie przekonanie pisarza o zależności poetki od niego, w sposób znamieny współgrają z innym literackim portretem Kuzniecovej, stworzonym przez jej przyjaciółkę, Irinę Odojewcewą. We wspomnieniach zatytułowanych *Nad brzegami Sekwany* (*Ha berezax Seny*, 1983) Odojewcewa przywołała spotkanie z Buninem, jego żoną, Wierą Muromcewą-Buniną, oraz Kuzniecową, które miało miejsce wkrótce po otrzymaniu nagrody Nobla:

W styczniu 1934 roku [...] udaliśmy się do Miereżkowskich na niedzielne spotkanie⁹. Nie zdążyłam przywitać się ze wszystkimi [...], gdy rozległ się dzwonek i do jadalni wbiegł zdenerwowany, podekscytowany Złobin, głośno krzycząc:

– Bunin!

Chwila popłochu. Była to rzeczywiście historyczna chwila i wszyscy od razu odczuli jej znaczenie.

Bunin niedawno wrócił ze Sztokholmu. [...] „sam Bunin”, w pełnym blasku swojej wielkości i sławy. [...] Wydawało się, że nawet mętne światło lampy nad stołem załśniło jaśniej, gdy do jadalni lekko, mocnym krokiem i bez pośpiechu wkroczył, trzymając się niebywale prosto, świeżo upieczony noblista. [...]

Za nim, przydając jeszcze większej chwały jego pojawieniu się, skromnie szły Wiera Nikołajewna i Galina Kuzniecowa¹⁰.

⁷ N. Berberowa, *Podkreślenia moje*, tłum. E. Siemaszkiewicz, Warszawa 1989, s. 285.

⁸ Ibidem, s. 285–286.

⁹ Było to jedno ze słynnych cotygodniowych spotkań literackich „Zielonej Lampy”, jakie Dmitrij Miereżkowski i Zinaida Gippius regularnie organizowali w latach 1927–1939 w Paryżu.

¹⁰ И. Одоевцева, *Ha berezax Seny*, Санкт Петербург 2008, s. 85–84, tłumaczenie tego i pozostałych cytatów z języka rosyjskiego – o ile nie zaznaczono inaczej – J. B.

Obrazu poetki, która została sprowadzona do roli monarszej świty, dopełniają uwagi o jej uroku osobistym:

Patrzy na mnie [Kuzniecowa – J. B.] swoimi urzekającymi smutnymi oczyma. [...] Słucham jej zdenerwowanego, miłego, z lekka zacinającego się głosu. Jakżeż jest miła. Jest w niej coś niewinnego, wzruszającego, dziewczęcego, jakiś młody „trzepot”, szczególnie czarujący nie u dziewczyny, a u kobiety¹¹.

W jednym z listów Odojewcewa konstatowała ponadto:

Galina była taka prostolinijna, miłutka [...] niewinna, miała przepiękne oczy. Zaczynała się odrobinę – było to bardzo miłe... Niewinna prowincjuszka... Femme fatale? Nic podobnego¹².

Inni znajomi zapamiętali pisarkę podobnie. Andriej Siedych, będący przez krótki czas sekretarzem Bunina, pisał o niej: „Była nadzwyczaj subtelnym, wrażliwym człowiekiem, bardzo nieśmiałym”¹³. Tatiana Murawiowa-Łoginowa charakteryzowała ją jako „bardzo sympatyczną poetkę, niewielkiego wzrostu, miękką i kobiecą”¹⁴.

W dziennikach Bunina próżno szukać nie tylko bardziej rozbudowanego, ale wręcz jakiegokolwiek portretu Kuzniecovej. Przeciwnie, poetka właściwie w nich nie istnieje, jeśli nie liczyć kilku nader enigmatycznych wzmianek. Poddając pod koniec życia własne notatki autocenzurze, niszcząc sporą ich część, pisarz pozostawił zaledwie kilka zdań na temat romansu. W tych zapiskach, które nie uległy zniszczeniu, na pierwszy plan wysuwa się cierpienie autora z powodu narastającej fascynacji Kuzniecovej Margaritą Stiepun i ostatecznego zerwania. Postać Kuzniecovej najczęściej była ukryta za inicjałem imienia:

Leżałem w ogrodzie na ławce, na kolanach G., patrzyłem na wierzchołek drzewa na tle nieba – uczucie zachwyty nad życiem. (18.X.1932).

Rozmowa z G. Ja do niej: „Nasza duchowa zażyłość jest skończona”. Nawet nie drgnęła. (8.III.1935).

Ona jest w Berlinie! Okropnie spędziłem dwa lata. To straszne i podłe życie doprowadziło mnie do ruiny. (9.V.1936)¹⁵.

¹¹ Ibidem.

¹² Сут. за: М. Духанина, «Монастырь муз»... Badaczka nie podaje przypisu źródłowego.

¹³ Сут. за: А.К. Бабореко, *Галина Кузнецова*, s. 7. Badacz nie podaje przypisu źródłowego.

¹⁴ Т.Д. Муравьева-Логинава, *Живое прошлое. Воспоминания об И.А. и В.Н. Буниных*, [w:] *Литературное наследство*, s. 309.

¹⁵ I.A. Bunin, *Дзiенники*, [w:] *Iwan Bunin. Wciąż smutno wierzę w swoje szczęście...*, s. 46–48.

Związek z Buninem wywarł, jak wspomniałam, znaczący wpływ na dorobek literacki Kuzniecovej. Nie mogło być inaczej, ponieważ literacki smak młodej pisarki kształtował się w atmosferze dyskusji o literaturze prowadzonych codziennie z pisarzem i jego gośćmi, na przykład Władysławem Chodasiewiczem czy Ilją Fondaminskim. Bunin, wedle jej wspomnień, zaznajamiał poetkę z zasadami swojego laboratorium twórczego, uczył ją literackiego rzemiosła, czuwał nad przebiegiem jej kariery pisarskiej. Efekty terminowania młodej adeptki literatury u jej lumina-rza nie umknęły recenzentom opowiadań i wierszy Kuzniecovej. Widziano w niej uczennicę wielkiego mistrza, naśladowującą we własnych utworach jego styl, sposób obrazowania, manierę pisarską. Krytycy zwracali uwagę na cechujące jej opowiadania z debiutanckiego tomiku: afabularność, liczne i długie opisy przyrody, przeplatane elegijnymi medytacjami, poetyczność i lekkość stylu¹⁶. Właściwości te u czytelników orientujących się w ówczesnej prozie rosyjskiej budziły skojarzenia z utworami Bunina. Niekiedy recenzenci pisali wprost o jego patronacie, nazywając utwory Kuzniecovej „wzruszającym naśladownictwem Buninowskich opisów”¹⁷. W recenzjach powieści *Prolog* (*Пролог*, 1933) podkreślano, że przypomina ona ze względu na swoje wyróżniki genologiczne *Życie Arsieniewa*, choć „ogólnie rzecz biorąc autorka zdołała uniknąć uczniowskiej zależności i znaleźć własną manierę narracji”¹⁸. Znamię Buninowskiej estetyki obecne było także, zdaniem krytyków, w wierszach młodej poetki, utrzymanych w surowej neoklasy-cystycznej formie, wyróżniających się maksymalną dokładnością i rygiorem języka, przemyślanym doбором rymów, zmysłową plastycznością obrazowania¹⁹. Bliskość poetyki Bunina i Kuzniecovej spowodowała, że Gleb Struve w swojej monografii rosyjskiej literatury emigracyjnej zaliczył poetkę, wspólnie z Leonidem Zurowem i Nikołajem Roszczynem, do „szkoły Buninowskiej”²⁰. O przynależności tej decydowały, według badacza, afabularność jej prozy, oszczędność języka, pobieżny, acz umiejętny rysunek psychologiczny postaci, w wierszach zaś – przewaga elementów plastycznych nad muzycznymi („они скорее пластичны, чем музыкальны”²¹). „Czuć dobrą Buninowską szkołę z jawnie kobiecym zabarwieniem”²² – podsumo-wywał Struve.

¹⁶ Л. Червинская, [recenzja tomiku *Утро*], «Числа» 1930, nr 2-3, s. 325. Przytaczam za: Н.Г. Мельников, Кузнецова Галина Николаевна, [hasło w:] *Литературная энциклопедия русского зарубежья 1918–1940*, s. 226.

¹⁷ Н.Е. Андреев, [recenzja tomiku *Утро*], «Воля России» 1930, nr 5–6, s. 543, cyt. za: ibidem.

¹⁸ П. Бицилли, [recenzja powieści *Пролог*], «Современные записки» 1933, nr 53, cyt. za: ibidem.

¹⁹ В.Ф. Ходасевич, [recenzja powieści *Пролог*], «Возрождение» 1933, 6 июля, cyt. za: ibidem.

²⁰ Г.П. Струве, *Русская литература в изгнании. Опыт исторического обзора зарубежной литературы*, Париж-Москва 1996, s. 205.

²¹ Ibidem.

²² Ibidem.

Skromny ilościowo dorobek twórczy Kuzniecovej, na który złożyły się: tomik opowiadań pt. *Ranek* (Утро, 1930), powieść *Prolog* (Пролог, 1933), zbiór wierszy *Oliwkowy sad* (Оливковый сад, 1937) oraz utwory rozproszone w emigracyjnych periodykach i antologiach²³, został przyćmiony przez *Dziennik z Grasse*, dokumentujący lata spędzone z Buninem. Stał się on najbardziej znanym utworem Kuzniecovej. *Dziennik* jest ściśle związany ze znajomością pisarki i Bunina; powstawał w Grasse – niewielkim miasteczku w Prowansji, na południu Francji, gdzie pisarz spędzał letnie miesiące i gdzie Kuzniecowa odwiedziła go po raz pierwszy latem 1926 roku, a rok później zamieszkała z nim i jego żoną. Zapiski, opublikowane po raz pierwszy w latach sześćdziesiątych w USA, zamykają się pomiędzy majem 1927 roku a wiosną roku 1934, gdy Kuzniecowa odeszła od Bunina i związała się z Margaritą Stiepun. Kilkadziesiąt notatek pochodzi z pierwszych lat wojny (1940–1941).

Upublicznione zapiski zostały poddane surowej autocenzurze, autorka kierowała się z jednej strony taktem wobec żyjących jeszcze osób wymienianych w notatkach²⁴, z drugiej – dążeniem do wyeksponowania na pierwszym planie Bunina. W jej zamierzeniu *Dziennik* miał być świadectwem jej życia, kroniką wydarzeń, w których uczestniczyła, lub których była świadkiem, wreszcie – niepodkoloryzowanym portretem Bunina:

Zapisywałam kiedyś to wszystko, nie myśląc o przyszłości, po prostu z potrzeby zapisania swojego życia, a także, rzecz jasna, życia tych, z którymi mieszkałam. Chciałam, oprócz tego, pokazać Iwana Aleksiejewicza żywego, takiego, jakim był naprawdę – bardzo różnorodnego, bo miał wiele twarzy, w żadnym razie nie podkoloryzowanego. Jeśli uda się kiedyś wydać cały *Dziennik z Grasse* – a jest on dość duży – obraz będzie znacznie pełniejszy²⁵.

Pomimo powyższej deklaracji *Dziennik* był traktowany jako „w ogromnym stopniu książka o Buninie”, „ważne źródło dokładnych danych do badań nad jego biografią i twórczością”²⁶, „interesujące nie tylko ze względu na wyrazisty portret

²³ Kuzniecowa publikowała utwory m.in. w czasopiśmie: „Sowriemiennye zapiski”, „Wozrozdienije”, „Wolia Rossii”, „Zwieno”, „Pieriezwony”, „Nowyj żurnał”, „Poslednije nowosti”, „Nowoje russkoje słowo”. Jej wiersze ukazały się w antologiach poezji emigracyjnej *Якорь, На Западе, Муза Диаспоры*. Pisarka brała udział w wieczorach literackich organizowanych przez Związek Młodych Pisarzy i Poetów oraz w spotkaniach „Zielonej Lampy”, była także członkiem paryskiego Związku Rosyjskich Pisarzy i Dziennikarzy.

²⁴ Z tego zapewne powodu Zinaida Szachowskaja nazwała *Dziennik* „szlachetnym w swej skromności grasskim pamiętnikiem” (Z. Szachowskaja, *Bunin*, [w:] *Iwan Bunin. Wciąż smutno wierzę w swoje szczęście...*, s. 108).

²⁵ List Kuzniecovej do A. Baboreki z 30 kwietnia 1965 r. Cyt. za: A.K. Бабореко, *Галина Кузнецова...*, s. 9.

²⁶ A.K. Бабореко, *Галина Кузнецова...*, s. 8.

wielkiego rosyjskiego mistrza słowa, ale także z uwagi na unikalny przekaz jego ustnych relacji, uwag krytycznych pod adresem współczesnych literatów, opinii o literaturze i sztuce²⁷. W drugiej kolejności widziano w *Dzienniku* „cenny dokument rzetelnie oddający atmosferę paryskiej emigracji”²⁸. Wśród tych dość jednostronnych ujęć badawczych można jednak znaleźć takie, które eksponują inne aspekty *Dziennika*. Według Margarity Duchaniniej jest to także utwór literacki z zadziwiająco trafnymi charakterystykami psychologicznymi, subtelnymi opisami przyrody, cechujący się przemyślaną kompozycją i warstwą stylistyczną²⁹. Inna badaczka zauważa, że *Dziennik* jest portretem samej autorki, daje możliwość prześledzenia procesu kształtowania się młodego twórcy. Kuzniecowa jawi się w zapiskach jako osoba „subtelna, odczuwająca, utalentowana poetycko, obdarzona wycuciem estetycznym, wymagająca względem siebie”³⁰. W nowym świetle *Dziennik* zaprezentowała niedawno Olga Demidowa, która potraktowała go przede wszystkim jako rozmowę autorki z samą sobą, akt samoanalizy, stenogram życia wewnętrznego Kuzniecowej³¹.

Opublikowanie *Dziennika* w 1967 roku przyćmiło wcześniejsze literackie osiągnięcia pisarki, tym bardziej, że w większości pochodziły one jeszcze sprzed II wojny światowej. Pokryte patyną czasu, nie mogły konkurować z nader atrakcyjnymi dla czytelników i badaczy zapiskami o Buninie i innych przedstawicielach rosyjskiej diaspory. Przewagę *Dziennika* nad pozostałymi utworami Kuzniecowej unaocznia zestawienie jej publikacji w Rosji. W Związku Radzieckim fragmenty *Dziennika*, zamieszczone w serii „Литературное наследство”, były, jak wspominałam, jedynym znanym utworem pisarki. Po roku 1991 *Dziennik* ukazał się czterokrotnie, zauważalnie częściej niż pozostałe teksty poetki. Nasuwa się zatem wniosek, że pomimo podjętych w Rosji w ciągu ostatnich dwudziestu pięciu lat inicjatyw edytorskich w świadomości czytelników Kuzniecowa nadal funkcjonuje głównie jako autorka „dziennika o Buninie”, co czyni ją „pisarką bez utworu”, twórcą, którego jedynym znanym dokonaniem jest właśnie dziennik³².

²⁷ Н.Г. Мельников, *Кузнецова Галина Николаевна*, s. 227.

²⁸ Ibidem.

²⁹ М. Духанина, «Монастырь муз»...

³⁰ А.И. Филатова, *Кузнецова Галина Николаевна*, [hasło w:] *Русская литература XX века: прозаики, поэты, драматурги...*, [w:] <http://www.az-libr.ru/index.htm?Persons&000/Src/0010/495fdd79>, (06.10.2015).

³¹ О.Р. Демидова, *Писательницы русской эмиграции: дважды Другие; eadem, Дневник как пространство умолчания*, [w:] Г.Н. Кузнецова, *Грасский дневник*, s. 3–23.

³² Б. Хазанов, *Дневник сочинителя*, «Октябрь» 1991, nr 1, s. 188. Przytaczam za: Т. Кухаренок, «Я сама своя героиня». *Стратегии автопортретной характеристики в дневнике Марии Башкирцевой*, [w:] *Studia Rossica XVII: Dzienniki pisarzy rosyjskich*, red. A. Wołodźko-Butkiewicz, L. Lucewicz, Warszawa 2006, s. 275.

Znajomość z Buninem wyznaczyła także miejsce Kuzniecovej w dyskursie literaturoznawczym. Przez lata wymieniano jej nazwisko wyłącznie w kontekście badań buninologicznych. Postawa Aleksandra Baboreki, który korespondował z pisarką i miał nadzieję spotkać się z nią, „żeby usłyszeć żywe słowo o Buninie i porozmawiać o jej archiwum [Bunina – J. B.]”³³, nie należała do rzadkości. Tenże sam badacz pisząc wstęp do pierwszego pełnego wydania *Dziennika z Grasse* w Rosji, niemal jego połowę poświęcił Buninowi, prezentując poza sylwetką autorki także dość obszerną charakterystykę pisarza. Wstęp Baboreki dobrze ilustruje specyficzny status Kuzniecovej, obowiązujący przez lata w literaturoznawstwie rosyjskim: postrzegano ją jako tę, która przechowuje pamięć o wielkim pisarzu.

Po roku 1991 uwidoczniła się inna tendencja, polegająca na tym, że za temat artykułów obierano nie twórczość pisarki, ale szczegóły jej życia prywatnego³⁴. Dopiero w ostatnich latach pojawiły się pierwsze prace dotyczące jej prozy³⁵. Nie zmienia to faktu, że „badania nad twórczością [Kuzniecovej – J. B.] w Rosji – to kwestia przyszłości”³⁶. Pisarka, która pozostawiła po sobie kilkadziesiąt utworów i przez lata brała czynny udział w życiu literackim rosyjskiej diaspory, zazwyczaj jest postrzegana jako „ostatnia nagroda” Bunina³⁷, jego muza, „Laura z Grasse”.

Mocno zafałszowany, oparty na kliszach „kochanki”, „protegowanej”, „muzy”, wizerunek pisarki funkcjonuje w rosyjskiej kulturze masowej, o czym świadczy między innymi książka Walentina Ławrowa *Zimna jesień*³⁸ oraz film *Dziennik jego żony* (*Дневник его жены*, 2000) w reżyserii Aleksieja Uczitelia. Zarówno w bele-

³³ А.К. Бабореко, *Галина Кузнецова...*, s. 11.

³⁴ Zob. skądinąd cenny poznawczo artykuł M. Duchaniniej oraz bazujący na nim tekst: С. Макаренко, *Галина Кузнецова: «Грасская Лаура» или жизнь вечно ведомой*.

³⁵ Zob. np. artykuły: Е.В. Кузьменко, *Экзистенциальная проблематика прозы младоэмигрантов*, [w:] *Актуальные проблемы филологии: материалы международной научной конференции (Пермь, октябрь 2012 г.)*, Пермь 2012, s. 31–33; А.В. Беляева, *Мотив смерти в рассказах Г.Н. Кузнецовой*, [w:] *Текст, контекст, интертекст. Сборник научных статей по материалам Международной научной конференции «XIII Виноградовские чтения», 15–17 окт. 2013 г.*, отв. ред. И.Н. Райкова, Москва 2014, т. II, s. 325–329; eadem, *Мотивы сборника стихотворений Г.Н. Кузнецовой «Оливковый сад»*, «Вестник Московского городского педагогического университета. Серия: Филология. Теория языка. Языковое образование» 2014, nr 4, s. 102–107; eadem, *Система мотивов в сборнике рассказов Г.Н. Кузнецовой «Утро»*, «Филологические науки. Вопросы теории и практики» 2014, nr 4, s. 43–46; eadem, *Автобиографические мотивы поздней прозы Г.Н. Кузнецовой*, «Пушкинские чтения» 2014, nr 19, s. 297–302. W październiku 2015 roku, na konferencji pt. „Luminarze rosyjskiej emigracji. Spotkanie 2: Pisarki rosyjskiej zagranicą”, zorganizowanej przez Instytut Słowiańszczyzny Wschodniej UWM w Olsztynie, Patryk Witczak wygłosił referat pt. *Мотив смерти в прозе Галины Кузнецовой*.

³⁶ А.И. Филатова, *Кузнецова Галина Николаевна...*

³⁷ В. Яновский, *Поля Елисейские: книга памяти*, Нью-Йорк 1983, s. 147, cyt. za: О. Демидова, *Писательницы русской эмиграции...*, s. 319.

³⁸ В.В. Лавров, *Холодная осень. Иван Бунин в эмиграции (1920–1953). Роман-хроника*, Москва 1989.

tryzowanej biografii autorstwa Ławrowa, jak i w dobrze przyjętym przez krytyków i nagrodzonym prestiżowymi nagrodami³⁹ obrazie *Uczителя*, Bunin jest postacią centralną, skomplikowane relacje łączące go z Kuzniecową zostały ukazane fragmentarycznie, postać samej poetki zaś usunięto na drugi plan, podporządkowano głównemu bohaterowi i przycięto do szablonu jego wielkiej i tragicznej namiętności⁴⁰.

Analogiczny proces aneksji i przekonstruowania biografii Kuzniecowej na użytek legendy rosyjskiego noblisty można zaobserwować w licznych popularno-naukowych, publicystycznych bądź zupełnie grafomańskich tekstach dostępnych w Runecie, dotyczących związku Bunina i Kuzniecowej. Ich romans obrasta fikcyjnymi szczegółami, jest przedmiotem nadinterpretacji, wskutek czego przekształca się w odrębną legendę, która zaczyna żyć własnym życiem, mającym coraz mniej wspólnego ze swoim rzeczywistym odpowiednikiem⁴¹.

W Polsce postać Kuzniecowej dotychczas nie była znana szerszym kręgom czytelników, ponieważ nie do nich są adresowane niedawne publikacje O. Demidowej, A. Woźniak i I. A. Ndiaye, mające *stricte* naukowy charakter. W ostatnim czasie istniejący stan rzeczy zmienił się za sprawą książki Renaty Lis *W lodach Prowansji*⁴². Jest to opowieść o życiu Bunina na emigracji, nie tyle „biografia w klasycznym sensie”, ile „raczej pełna przygód i odkryć podróż przez życie Bunina”⁴³, podczas której autorka ukazała między innymi „rozwijany wewnątrz małżeństwa z Wierą Muromcewą romans [...] z poetką Galiną Kuzniecową, która go w końcu opuściła dla kobiety [...]”⁴⁴. R. Lis jako pierwsza przedstawiła polskim czytelnikom Kuzniecową, a także jej *Dziennik z Grasse*, którego obszerne fragmenty cytuje w książce. Z punktu widzenia niniejszego artykułu jest to fakt nie do przecenienia. Zarazem jednak *W lodach Prowansji* to jeszcze jedno potwierdzenie niesamodzielności Kuzniecowej, jej silnego podporządkowania Buninowi.

Zwiąawszy się z pisarzem, Kuzniecowa znalazła się w silnym polu oddziaływania jego legendy literackiej, powstającej już za jego życia, wskutek czego ona sama zaczęła podlegać działaniu niektórych czynników legendotwór-

³⁹ Film w 2000 roku został nagrodzony na rosyjskim festiwalu filmowym „Kinotaur”, w 2001 roku zdobył nagrodę „Nika” między innymi w kategorii najlepszy film fabularny i najlepsza rola męska (dla Andrieja Smirnowa, odtwórcy roli Bunina).

⁴⁰ Por. recenzję filmu: Н. Сирипля, *Великий и невыносимый*, [w:] <http://www.film.ru/articles/velikiy-i-nevynosimyy>, (06.10.2015). Zob. także: Н. Самутина, *Праздник неоднозначности, или как сделан «Дневник его жены» Алексея Учителя*, „Неприкосновенный запас” 2001, № 2 (16), s. 100–105, [w:] <http://www.iek.edu.ru/projects/ppnsamu2.htm> (14.10.2001).

⁴¹ Zob. np.: М. Агриомати, *Последняя любовь Бунина*, [w:] http://gazeta.aif.ru/_online/dochki/306/42_01 (14.10.2015). O procesie tworzenia legendy literackiej zob.: A.Z. Makowiecki, *Trzy legendy literackie. Przybyszewski, Witkacy, Gałczyński*, Warszawa 1980, s. 11–45.

⁴² R. Lis, *W lodach Prowansji. Bunin na wygnaniu*, Warszawa 2015.

⁴³ Ibidem (nota na okładce).

⁴⁴ Ibidem (nota na okładce).

czych⁴⁵. Obiegowe sądy o poetce są oparte na silnych przesłankach emocjonalnych, a jej wielowymiarowy obraz został przykrojony do jednej roli życiowej. Dla wielu czytelników pisarka jest wyłącznie kochanką Bunina, dla bardziej zorientowanych – biseksualistką, która porzuciła mężczyznę i związała się na resztę życia z inną kobietą. Niełatwa i ciekawa biografia Kuzniecovej jest traktowana wybiórczo: kosztem kilkunastu lat spędzonych z Buninem pomniejsza się pozostałe etapy życia pisarki, eliminuje z pola widzenia jego inne, niewiążące się bezpośrednio z pisarzem, aspekty. Romans, będąc „punktem szczytowym” życia Kuzniecovej, przyćmił sobą dalsze jej losy, które nierzadko traktuje się jako mało ciekawy epilog do mającej posmak skandalu znajomości. Zerwanie z Buninem stało się bez mała równoznaczne ze „śmiercią” poetki, ponieważ na jej biografii patrzono, nie oczekując od niej dalszych zdarzeń.

Przedmiotem działań legendotwórczych stała się także twórczość Kuzniecovej. Jej recepcja opiera się nie tyle na odczuciach estetycznych i intelektualnych, po partych rzetelną analizą i interpretacją utworów, ile na wartościowaniu emocjonalnym, mającym swoje źródło w znajomości relacji, jakie ukształtowały się między Buninem – mistrzem, mentorem, i jego uczennicą. Stanowisko emocjonalne prowadziło badaczy do ocen deprecjonujących literackie dokonania pisarki.

W odbiorze twórczości Kuzniecovej zadziałała także typowa dla legend literackich zasada selektywności tendencyjnej, polegająca na zainteresowaniu badaczy i czytelników *Dziennikiem* z równoczesnym pomijaniem innych utworów pisarki. Ta sama zasada zdeterminowała również interpretację samego *Dziennika*, którego wielowarstwowa struktura często była sprowadzana do jednego aspektu: obrazu Bunina. *Dziennikowi* towarzyszyła i nadal towarzyszy szczególna aura legendowa; stał się on istotnym budulcem legendy Bunina, ale zarazem spowodował, że legenda ta „wciągnęła” w swój obręb samą autorkę.

Trzeba podkreślić, że Kuzniecowa znacząco przyczyniła się do budowania własnego wizerunku podopiecznej Bunina, jego sekretarki, po śmierci pisarza zaś – strażniczki części jego archiwum. Znamiona takiej postawy dostrzec można w poszczególnych zapiskach *Dziennika*⁴⁶, w jego kompozycji, podporządkowanej

⁴⁵ Nieco inaczej *casus* Kuzniecovej ujmuje Olga Demidowa. Twórczość pisarki, podobnie jak cała kobieca literatura rosyjskiej emigracji, była, zdaniem badaczki, poddana procesowi wielostopniowej marginalizacji i dyskryminacji. Jej przyczyny i przejawy Demidowa omawia w wymienionych powyżej pracach «*Эмигрантские дочери...*» i «*Писательницы русского зарубежья...*». Do jej ustaleń nawiązuje Anna Woźniak w artykule *В тени мужчины?*...

⁴⁶ Zob. np. znaczący w tym kontekście fragment: „Bardzo się martwię tym, że nie zapisuję o nim [Buninie – J. B.] wielu rzeczy, tak przyjemnie później je czytać. Sporo zapominam, choć mam doskonałą pamięć. Ileż ciekawych, znaczących, ważnych rzeczy mi mówił, a ja ich nie zapisałam, leżałam się, zapominałam” (Г.Н. Кузнецова, *Грасский дневник. Рассказы. Оливковый сад*, notatka z 25 lipca 1927, s. 23).

zasadzie wyeksponowania pisarza, a także w podejmowanych pod koniec życia działaniach twórczych. W latach pięćdziesiątych, mieszkając w USA, Kuzniecowa zajmowała się korektą utworów Bunina, wydawanych w Nowym Jorku. U schyłku życia pracowała nad książką *Moi rówieśnicy* (*Мои современники*), złożoną z niepublikowanych fragmentów *Dziennika*⁴⁷. Miała świadomość, że zainteresowanie badaczy wzbudza głównie ze względu na swój udział w życiu pisarza⁴⁸.

Mając na uwadze postępowanie i wypowiedzi Kuzniecowej, można zaryzykować wniosek, że związek z Buninem wpłynął, poza życiem prywatnym i twórczością, także na strategię twórczą pisarki. Polegała ona na antagonizmie dwóch dążeń: uzyskania twórczej niezależności i przechowania świadectwa o pisarzu. Pierwsze zmotywowało poetkę do porzucenia Bunina, podjęcia próby wyjścia z jego cienia, drugie dało o sobie znać już w latach spędzonych z Buninem, gdy zaczęła prowadzić dziennik, nasiliło się zaś po śmierci pisarza, gdy Kuzniecowa zdecydowała się zapiski upublicznić. Do roli pełnej taktu i estymy dokumentalistki życia wielkiego klasyka predestynowały pisarkę zaświadczone przez jej współczesnych cechy charakteru: wrażliwość, delikatność, skłonność do podporządkowywania się innym, umiejętność i gotowość do rezygnacji z własnych priorytetów.

Obrona przez pisarkę strategia jest niejednoznaczna, nacechowana wewnętrznym konfliktem, przez co wyróżnia pisarkę spośród innych twórczyń rosyjskiej emigracji, które posiadały – jak Zinaida Gippius czy Nadieżda Teffi – silną i niezależną pozycję w literaturze diaspory, bądź też – jak Nina Berberowa czy Irina Odojewcewa – z determinacją o nią walczyły⁴⁹.

O Kuzniecowej wciąż niewiele wiadomo, jaka była naprawdę i co wniosła do dorobku kultury rosyjskiej. Nadal istnieje potrzeba weryfikacji tego, co o niej napisano, potrzeba konfrontacji prawdy i zmyślenia.

---

⁴⁷ А.К. Бабореко, *Галина Кузнецова...*, s. 9.

⁴⁸ Por. np. list Kuzniecowej do Baboreki przed ich spotkaniem w 1973 roku: „Mam ogromną nadzieję, że przyjedzie Pan na Dni Bunina do Grasse. Myślałam o tym, by przekazać Panu, lub w ostateczności przesłać (gdybym była chora), to i owo z archiwum Bunina. W końcu kto wie, być może i ja wkrótce odejdę tam, skąd się nie wraca” (list z 9 lipca 1973). Do spotkania ostatecznie nie doszło, Baboreko nie otrzymał zgody władz ZSRR na wyjazd z kraju.

⁴⁹ W tym kontekście warto zestawzić *Dziennik* Kuzniecowej z autobiografią Niny Berberowej *Podkreślenia moje* napisaną, zdaniem E. Banasiuk, po to, by „odpłacić wszystkim tym, którzy jej [Berberowej – J. B.] nie dostrzegali, traktując ją jednie jako blade tło W. Chodasiewicza. Wyjść z cienia, udowodnić, że jest godna znalezienia się w galerii uznanych postaci emigracji, pokazując jednocześnie wszystkie słabości idoli”. (E. Banasiuk, *Koleje losu a wybór strategii pisarskich. Trzy drogi – trzy strategie: Nina Berberowa, Zinaida Szachowskaja, Irène Némirovsky*, [w:] *Kultura literacka emigracji rosyjskiej, ukraińskiej i białoruskiej XX wieku. Konteksty, estetyka, recepcja*, red. A. Woźniak, Lublin 2013, s. 219–249.